

HOE EEN KERMISMASKER EEN FOLTERTUIG WERD

Uit de schatkamers van Alfons van Werveke

Een van de meest zonderlinge stukken in het STAM is het duivelsmasker van de Sint-Michielsgilde. Het is een pronkstuk, niet zozeer omwille van de kunstwaarde, maar omdat het een zeldzaam bewaard gebleven getuigenis is van oude feestgebruiken. In feite gaat dit masker nog terug op de middeleeuwse mysteriespelen waarin bijbelse taferelen van de strijd tussen goed en kwaad uitgebeeld werden. In vieringen en optochten allerhande speelden duivels en ‘wildemannen’ niet zelden een grote rol. Ze vrolijkten de optochten op van statig voortschrijdende, weelderig getooide figuren. Ze brachten leven in de brouwerij. De maskers en verdere tooi van die duivels waren uit broos en vergankelijk materiaal vervaardigd en ze verdwenen quasi allemaal in de loop van de eeuwen. Wel bleven tal van schilderijen en andere figuratieve voorstellingen bewaard waarop ze te zien zijn.

Het duivelsmasker actueel in STAM (uit De Rynck en De Vuyst, 2016).

Het Gentse exemplaar is helemaal uit ijzer vervaardigd en bleek daardoor bestand tegen ‘de tand des tijds’, mede omdat het lange tijd onafgebroken bezit bleef van de nog steeds actieve schermersgilde Sint-Michiels, de broederschap die het masker meer dan waarschijnlijk liet maken. Vandaar belandde het in de verzameling van architect en bouwondernemer Minard, waarin het opgenomen was als foltertuig. Nadat het door de Stad in 1883 verworven was, werd het echter correct ingeschreven in de aankoopinventaris als ‘masque de la confrérie St-Michel’. De foutieve identificatie was dus al rechtgezet toen Armand Heins in 1902 een fiche daarover publiceerde in de bekende *Inventaire archéologique de Gand*. Zijn tekst bestaat uit een vrij uitvoerige materiële beschrijving van het stuk, met aan het einde een korte alinea over herkomst en betekenis gebaseerd op inlichtingen verstrekt door conservator Van Werveke. Hieronder laten we de conservator zelf aan het woord in een verkorte en aangepaste versie van wat die daarover publiceerde in een krantenartikel dat in 1929 verscheen. De passages tussen aanhalingstekens zijn letterlijk overgenomen (red.).

De Sint-Michielsgilde en haar optochten

Toen Gentse schermliedhebbers in 1613 een gilde stichtten, kozen ze tot patroon de aartsengel Michael die satan verpletterde. In de optochten, die ze vormden ter gelegenheid van hun grote wedkampen, zag men hun beschermer in 't blauw gekleed met een vlamvend zwaard en een rondas (rond schild), omringd door een zwerm engelen. Aan een koord trok hij Lucifer mee. Die werd omringd door duiveltjes en ze werden bedwongen door vlegelmannen die met hun vlegels de in strobussels en kussens gestoken duivels en hun koning sloegen tot het stof eruit vloog. Ter zelvertijd dwongen ze de omstaanders tot op een eerbiedige afstand terug. Lucifer droeg het bandijzeren masker, nu in het museum, dat voorzien was van een beweegbare tong en een fluitje. Men begrijpt wat er gebeurde: telkens Lucifer klop kreeg, sprong hij achteruit of opzij, snerpte zijn fluitje en klonken zijn oorbelletjes...

Minard zorgt voor een misverstand

Toen de gilde samen met de andere wapengilden en de ambachtsneringen tijdens de Franse bezetting opgeheven werd, kwamen de min of meer waardevolle kleine bezittingen in handen van de families van gildeleden en vandaar grotendeels in de collectie Minard. In die verzameling, die wereldberoemd werd, stak van alles. ‘Wat als echte stukken ontbrak, werd valsch voorgesteld: de kist van de schildersnering, de kast van de wijnmeters en de beeldsleutel

van het goudsmedenhuis, die nu in een hoek weggestopt zijn (in het museum), werden gesneden door De Buyser, Wante en andere beeldhouwers, die uit nood voor een korst droog brood werkten’.

In 1866 begon de architect aan de uitgave van een cataloog van zijn verzameling uit de 13de tot de 19de eeuw. ‘Ongelukkig wordt een verzamelaar door de macht van het geld zoo maar niet aanstonds een oudheidkundige. Minard bewees het in zijn rijk geïllustreerde uitgave die vol flaters staat’. Gezien de architect zijn koopjes rond het midden van de 19de eeuw deed, kon hij nogal wat inlichtingen inwinnen bij personen of hun nabestaanden die ze nog in gebruik hadden gezien.

Waar dat niet lukte, ging Minard te rade bij zijn boeken. Een Duits werk *Eisenwerke oder Ornamentik der Schmiedekunst* van von Effner-Alteneck zou hem voor dat masker uit de nood helpen. ‘Minard schreef er nu op las: foltermasker opengaand langs achter, bij middel van een scharnier om er het hoofd van de plichtige (beschuldigde) in te steken. De beweegbare tong eindigt al binnen in een buisje dat men in de mond van de rampzalige stak, zodanig dat die tong, in beweging gebracht, de kreten verdoofde. De foltering met het masker werd dikwijls toegepast, zelfs voor de geringste redenen. Alleen maar om op den voet van een magistraat te hebben getreden, werd men tot die straf veroordeeld. Met een ketting werd de misdadige aan de deur van het stadhuis vastgemaakt of door den beul langs de straten geleid.’

Waarlijk schrikwekkend. ‘Hoe is ’t toch mogelijk dat Minard niet gezien heeft hoe dat buisje een fluitje was’, voegt van Werveke eraan toe. ‘Had hij maar iets geweten, hoe oppervlakkig ook, van de geschiedenis van de lijfstraffelijke rechtspleging hier te lande, zoo zou het hem niet onbekend zijn geweest, dat het foltermasker er nooit in gebruik is geweest: het vuur, de koord, het water en de halsband zijn voldoende geweest om het afschuwelijke werk te verrichten, dat men de foltering heet’.

Noot

Het artikel verscheen in de *Gazette van Gent* op 29 maart 1929 in de ‘Oudheidkundige Kroniek’ van Van Werveke. Naast in de *Inventaire* is ook een en ander te vinden bij Claeys, P. (1889), *Histoire de la gilde souveraine Saint-Michel à Gand*, Gent, p. 128 en 144. Een korte beschrijving door Aimé Stroobants (1975) verscheen in: *Gent. Duizend Jaar Kunst en Cultuur*, deel III, p. 284-285 en een mooie volblad afbeelding in: De Rynck, P., De Vuyst, W. (2016), *Stadsmuseum Gent STAM. De collectie (1933-2016)*, Snoeck – STAM, p. 202, afb. 352.